

HÁNCSS ERNŐ

A POLITIKAI TISZTI INTÉZMÉNY SZERVEZETÉNEK LÉTREHOZÁSA A MAGYAR NÉPHADSEREGBEN*

1949 februárja a Magyar Néphadseregben folyó politikai munka történetének egyik legjelentősebb fordulópontra volt. Az újjászervezett honvédelmi minisztérium keretében — a Nevelői Alcsoportfőnökség utódként — a hónap első napján kezdte meg hivatalosan irányító tevékenységét a Politikai Főcsoportfőnökség és 18-án lépett érvénybe az a miniszteri rendelet, amely a nevelőtiszti intézmény helyébe a megnövelt követelményeknek jobban megfelelő politikai tiszti intézményt hívta életre. Ezzel együtt az új igényekhez igazodva ekkor határozták meg hosszabb időre először a néphadseregben folyó politikai munka szervezeti kereteit, irányításának, valamint tevékenységének formáit és módszerét, s mindenekelőtt a tartalmi követelményeket.

A változás ugyanakkor nem húzott éles határvonalat a megelőző és az azt követő időszak közé. Ez a jelentéktelennek tűnő megállapítás az akkor kialakult hivatalos állásfoglalással szemben arra kíván rámutatni, hogy az új periódus a dolgozók hatalmának megteremtése óta mindjobban kibontakozó, tartalmában már szocialista politikai munka eredményeire alapozva jött létre és nem a kezdete, hanem — a megnövelt követelményekhez igazodva — folytatása volt ennek a tevékenységnek. Ezt a megállapítást igazolja többek között az is, hogy a politikai munka hatókörének kiszélesítése és főirányának megváltoztatása szintén a fordulat évével kezdődött meg. Korábban ugyanis az volt a legfontosabb feladat, hogy a személyi állomány mind nagyobb részét nyerjék meg a párt, a szocializmus ügyének. A munka — amit zömmel a nevelőtisztek végeztek — sikerrel járt, s ennek eredményeként a hatalom megszerzésekor a hadsereg készen állt a szocializmus ügyének szolgálatára. A politikai munka tehát — megfelelő differenciáltsággal — elsősorban az egyes emberek meggyőzésére irányult, hatóköre pedig a személyi állomány politikai, kulturális nevelésére, érdekvédelmére és a lehetőségek arányában erkölcsi, politikai állapotának alakítására terjedt ki. A hatalom megszerzése után ez a tevékenység — a katonák politikai szemléletének további formálása mellett — mindinkább a hadseregben szakmai, kiképzési feladataira összpontosult, hatóköre pedig — a közvetlen pártirányítás fontos ismérveként — az alakulatok életének egyre szélesebb körét foglalta magában. Ez a változás a gyökeres társadalmi fordulat törvényszerű velejárója volt és természetes, hogy a politikai munkának a továbbiakban valamennyi területen elsősorban a szocializmus építésével járó feladatok

* A tanulmány a Hadtörténelmi Közlemények 1984/1. és 2. számában a Politikai Főcsoportfőnökség és a politikai tiszti intézmény létrehozásának előzményei a Magyar Néphadseregben címmel megjelent frás folytatása, ezért az előzőleg már közölt ismeretanyagot nem tartalmazza. A létrehozott politikai apparátus munkájával pedig egy következő tanulmány foglalkozik.

végrehajtását kellett elősegítenie, ami akkor a katonák számára az erős, ütőképes néphadsereg kialakítását jelentette. Mindezzel összefüggésben került napirendre a nevelőtisztek jogkörének megnövelése is. A többi népi demokratikus ország hadseregéből vett példa nyomán ekkor született meg az a terv, miszerint „... irányt kell venni a nevelőtiszt típusának olyan átalakítására, hogy a jövőben parancsnokhelyettségé váljanak”.¹

Közben a párt politikájában jól érzékelhető változások történtek. Az 1948 nyarán jelentkező új vonások az esztendő végére kiteljesedtek és megformálódott az a politikai irányvonal, amely az elkövetkező években meghatározója lett egész társadalmunk életének és benne természetesen a néphadsereg életének is. E politika jegyében született meg 1948 végén a hadsereg fejlesztésének és szocialista átszervezésének új programja, amelyben elsősorban a mennyiségi mutatók növelése és a feladatok határidejének lerövidítése jelentette a korábbi elgondolásokkal szemben megmutatkozó alapvető különbséget. Ebben a programban kapott helyet a Politikai Főcsoportfőnökség és vele együtt a politikai tiszt intézmény létrehozása is, ami a párt új irányvonalának megfelelően a néphadsereg politikai apparátusának és magának a politikai munkának nagyobb súlyt és szerepet juttatott. E program végrehajtása során kerültek azután a nevelőtisztek helyébe a társparancsnokként tevékenykedő politikai tisztek, akik ennek megfelelően már a parancsnokkal egyenlő, az alakulatuk valamennyi területére kiterjedő jogokkal rendelkeztek. A változtatás azzal a céllal született, hogy a politikai munka és vele együtt a politikai apparátus a hadseregfejlesztés megnövelt és meggyorsított feladatai végrehajtásának a korábbiaknál hatékonyabb eszközévé váljon. Az átállás lényegében már az 1948-as esztendő utolsó hónapjában megkezdődött, de a tennivalók érdemi részét az 1949 februárjában érvénybe lépő rendelkezések tűzték napirendre.

Első jelentősebb feladatként a Magyar Néphadseregben folyó politikai munka irányító szervét, a Politikai Főcsoportfőnökséget hozták létre. Végrehajtása a honvédelmi minisztérium korszerűsítését célzó átszervezésével egyidőben, annak részeként történt.² A hadsereg más területein ugyanakkor az 1948. október 1-én életbe léptetett szervezés maradt még érvényben, beleértve a hivatásos katonákból álló politikai apparátust is. A szervezeti rendszer változatlan fenntartása mellett azonban, a politikai tiszt intézmény bevezetésével a nevelőtiszteket és nevelőket ekkor váltották fel a politikai tisztek, illetve a politikai vezetők.³ Ez az esemény különben a rendelkezés késleltetett kiadása miatt nem egyik napról a másikra zajlott le, a benne résztvevők és környezetük számára nem jelentett éles fordulatot és néhány eset kivételével személycserével sem járt együtt. Mindehhez még az is hozzátartozott, hogy a politikai munkában mutatkozó változás már jóval korábban megkezdődött és ezt követően még hónapok teltek el, amíg az apparátus tagjai megfelelően el tudták látni a most már hivatalosan is meghatározott új feladataikat.

Külön kell szólni a hadsereg pártapparátusáról, amelyet — működésének közel fél évi szüneteltetése után — 1948 novemberében választottak meg ismét.

1 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban — HL). A honvédség felügyelőjének iratai 1. csomó 372. lap. A kezdeti elgondolás szerint az idézetben szereplő megoldás volt érvényben. A politikai tiszt intézmény bevezetésének terve első alkalommal csak 1948 őszén, a hadsereg nagyobb arányú fejlesztésének kidolgozása során merült föl.

2 HL Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban — HM) 4600/eln. HVK.V.Csf. 1949. A minisztérium szervezeti átalakítása lényeges változtatásokkal járt és azt az igényt támasztották vele szemben, hogy váljék alkalmassá a hadsereg tervezett nagyobb arányú fejlesztésének az irányítására. A Politikai Főcsoportfőnökségen kívül ekkor hozták létre többek között a Honvéd Vezérkart, a Személyügyi Főcsoportfőnökséget, csoportfőnökségi jogkörrel az egyes fegyvernemek szemléltetőit stb.

3 HL HM 6343/el.m.pol.fest., 1949. Február 18-ig hivatalosan a nevelőtisztek irányították és végezték a hadseregben folyó politikai nevelő munkát. Mivel közel három hónapja már ismert volt előttük, hogy funkciójuk jellege megváltozik, hatáskörük lényegesen megnő, a politikai tiszt intézmény bevezetése nem érte váratlanul őket.

Szervezeti rendszere 1949 februárja után szintén fennmaradt, de legfelső irányításában a Politikai Főcsoportfőnökség létrehozásával itt is változás történt. Előtte ugyanis a hadseregben folyó pártmunka irányítását az MDP KV Katonai Osztálya a párt központi apparátusának részeként végezte, kisebb mértékben a nagybudapesti és a megyei bizottságok közreműködésével, nagyjából azonban — főleg a munka tartalmi vonatkozásait illetően — a hadseregben kiépült szervezeti rendszer útján. 1949. február 1-ével a Katonai Osztály az újonnan létesített Politikai Főcsoportfőnökség részévé vált és a továbbiak folyamán Pártszervezési Osztály néven végezte tevékenységét.⁴ A változtatást azzal indokolták, hogy a Politikai Főcsoportfőnökség, mint állami vezető szerv, egyben a pártközponti katonai szerve is, és így a kinevezettekkel álló politikai apparátus munkájának irányítása mellett a választott pártszervek tevékenységének irányítására is hivatott. Kezdetben az osztály a főcsoportfőnök közvetlen alárendeltségében működött és a többi osztály mellett kiemelt helyet foglalt el. Ez a megkülönböztetés azonban a későbbiek folyamán fokozatosan megszűnt. A felső irányításnak ezzel a változtatásával a honvédségi pártszervezeteknek a területi szervekhez fűződő hivatalos kapcsolata tovább csökkent és lényegében megtörtént az első lépés abban az irányban, amely másfél év múlva a választott pártszervek önállóságának megszüntetéséhez vezetett.

A honvédelmi minisztérium újjászervezésével, valamint a Politikai Főcsoportfőnökség és a politikai tisztintézmény létrehozásával kezdődött meg lényegében az új irányelvek szerint kidolgozott hadseregfejlesztés állami szinten történő végrehajtása. Ezt követően újabb lépésként február 22-re magasabbparancsnoki értekezletet hívtak össze, ahol szélesebb körben is megismertették a fejlesztés új követelményeit és természetesen a soron következő feladatokat. A meghívottak között már ott voltak a társparancsnokként szereplő politikai tisztek is, és csak az érdekesség kedvéért említjük, hogy a minisztériumban készült névjegyzéken — bár külön felsorolásban — őket is parancsnokoknak nevezték. Az okmányokból továbbá az is kiderül, hogy a magasabbegységek, intézetek politikai tisztjeinek, valamint politikai osztályvezetőinek funkciója közötti különbségek sem teljesen tisztázódtak még. Mindez az adott körülmények között szinte természetesnek tekinthető, hiszen éppen az egyik napi-rendi pontként — melynek során a már végrehajtott szervezeti változtatásokat ismertették — foglalkoztak ebben a körben először a politikai tisztintézmény bevezetésével és a velejáró hatásköri kérdésekkel. Ez volt tehát az első magasabb katonai fórum, ahol erről a jelentős eseményről megkezdődött a hivatalos tájékoztatás a hadseregben. Ezt követően pedig az eligazítások rendszerén keresztül jutott el a személyi állomány valamennyi tagjához a szükséges ismeretek rá vonatkozó része. A tájékoztatásnak ez a szóbeli formája is hozzájárult ahhoz, hogy a politikai tisztintézmény bevezetésével, de főleg funkciójával kapcsolatban nem kevés félreértés alakult ki, amit még a politikai apparátusban is bizonyos mértékben tapasztalni lehetett. Az írásbeli rendelet ugyanis csak hónapokkal később került az alakulatokhoz, de a mindennapi munka során időközben felmerült valamennyi gyakorlati kérdésre egyébként az sem adható volna választ. Az életbe léptetésnek ezt a megoldását mindenekelőtt a politikai óvatosság és megfontolás szülte, ami egyben lehetőséget is nyújtott esetleges időközbeni korrekcióra. Arra is módot adott, hogy a hadsereg tagjai a politikai tisztintézménnyel és főleg a mindennapi munkában őket érintő kérdéseivel fokozatosan ismerkedjenek meg és a hivatásos állomány pártonkívüli

4 HL HM 4600/eln. HVK. V. Csf. 1949.

tagjai közül azoknak se okozzon személyes konfliktust, akik egyébként — ha az akkori politikai légkör miatt kimondatlanul is, de — fenntartással éltek vele szemben. A személyi állomány többsége egyébként lelkesedéssel és bizalommal fogadta, ellene történő nyílt fellépéssel, vagy állásfoglalással a hivatalos szervek nem találkozottak. Végeredményben a politikai tiszti rendszer bevezetése a Magyar Néphadseregben különösebb zökkenők nélkül történt, s ebben a megoldás formája mellett a döntő szerepet természetesen az adott időszak politikai körülményei játszották.

Az értekezleten a fejlesztési elgondolások ismertetése keretében külön is foglalkoztak a soron következő legfontosabb feladattal, a hadsereg újabb átszervezésével. Ennek előkészületei már korábban megkezdődtek, de a feladatokra intézkedő utasítás csak 1949. március 7-én jelent meg, az elrendelt szervezeti felállítás határidejét pedig március 16-ra tűzték ki.⁵ A fenti dátummal megszületett új hadrend a „Klapka” fedőnevet kapta és az átszervezések rendszerében azzal lehet helyét pontosan meghatározni, hogy a honvédelmi minisztérium korszerűsítése után hatályba lépésével kezdődött meg a csapatok újrendszerű fejlesztése a Magyar Néphadseregben. A kádernevelési feladatok további fontosságának érzékeltetése mellett ugyanis magában foglalta a csapatok új szervezetének alapjait is. Életbelépése ugyanakkor határvonalat is húzott az 1945 tavaszán létrehozott magyar alakulatok, illetve egyes részeinek ez ideig történt fennállása, valamint a csapatok ekkor kezdődő, új elvek szerinti átszervezése és fejlesztése közé. Ezzel a határvonallal zárult le tehát a német fasizmus elleni harcra létrehozott 1. és 6. hadosztály eseményekben gazdag, s a Magyar Néphadsereg életében jelentős szerepet játszó története. Személyi állományukra alapozva újonnan szervezett magasabbegységek, egységek jöttek létre, s foglalták el helyüket a fejlődés további folyamatában.

Az újonnan létrehozott alakulatok a terveknek megfelelően a fejlesztési modell szerepét is betöltötték, s ezért nem véletlen, hogy hadrendi megjelölésük — természetesen ideiglenesen — mindegyiknél az egyes sorszámokkal kezdődött. Mindezek figyelembevételével alakult meg 1949. március 16-tal az 1. lövészadosztály (nem azonos tehát az 1945-ben Jászberényben létrehozott 1. hadosztállal), amely egyelőre két lövészezreddel, egy tüérezreddel és a szervezet szerinti közvetlenekkel (pct. tü. o., mü. zlj., hir. zlj.) rendelkezett, de alárendeltségébe sorolták a gyalogos kiképző tábort is, ahol elsősorban a Kossuth Akadémiára jelentkezők felkészítése folyt. A fenti elgondolások szerint szervezték meg az 1. páncélos hadosztályt is, szintén részleges feltöltöttséggel. Alárendeltségébe egy gépkocsizó lövészezred, egy harcokocsiezred és a szervezet szerű közvetlenek (gv. tü. o., rotü. o., lgv. tü. o., mü. zlj., hir. zlj.) tartoztak, továbbá a páncélos kiképző tábor, ugyancsak a leendő akadémikusok felkészítése céljából. E két magasabbegység mellett a következő fejlesztési szakasz előkészítéseként a minisztérium közvetlen alárendeltségében további alakulatokat is létrehozottak. Ide tartozott egy repülőezred, egy huszárezred, egy tüérezred, egy híradóezred, valamint a tüézér, a légvédelmi tüézér és a műszaki kiképző tábor. Rajtuk kívül még meg kell említeni az öt különböző fegyvernemhez tartozó önálló zászlóaljat, amelyek közül néhányuk felállításának szervezeti elemei már korábban is megvoltak. Mindezt figyelembe véve a csapatok személyi állományának összlétszáma — a szervezetében lényegében változatlan 11 500 fős határőrséget leszámítva — 17 300 fő volt. A csapatok mellett továbbá az iskolák (Kossuth Akadémia, Petőfi Akadémia, Központi Gépkocsi Iskola, Honvéd Kollégium, valamint a — Törzs- és Főtiszti Tanfolyam helyett létre-

⁵ HL HM 8000/eln. HVK. 5a. 1949. A továbbiak során előfordul minden olyan szervezési kérdés, amelynek forrása külön megjelölve nincsen, a március 16-án érvénybelépett hadrend keretébe tartozik.

hozott — Zászlóalj- és Századparancsnoki Tanfolyam), a négy katonai kerület és a minisztériumnak közvetlenül alárendelt intézetek (Levéltár és Múzeum, Honvédség Háza, Haditechnikai Intézet, kórházak, raktárak stb.) kaptak helyet a hadsereg állománytábláján, összesen mintegy 15 000 fővel. Külön a tájékoztatás kedvéért említjük, hogy a Magyar Néphadsereg ekkor 44 harcokocsival, 22 rohamlőveggel, 75 repülőgéppel (fele iskolagép), 170 különböző úrméretű tábori löveggel és összesen 72 különböző légvédelmi ágyúval rendelkezett.⁶ Ez volt tehát az a szervezet, amellyel 1949 tavaszán a csapatok újrendzerű fejlesztése megkezdődött.

Az addigi gyakorlatot és a további terveket is figyelembe véve megállapítható, hogy a hadsereg félévenkénti nagyobbarányú átszervezése rendszeressé vált. Ezek a változtatások a fejlesztés kisebb-nagyobb állomásai voltak és az akkori évek során számos vonatkozásban rányomták bélyegüket a hadseregre, s ezen belül nem kis mértékben a hivatásos állomány életére. A gyorsütemű fejlesztés azonban olyan azonnali igényeket is támasztott, melyeket a félévenként újonnan kiadott hadrend sem tudott megfelelően követni. A jelentkező szükségletek következtében pedig nemcsak bizonyos módosítások, hanem — különösen a vezető szerveknél — lényeges szervezeti változtatások is rendszeresen napirenden voltak. Így került sor 1949. június 1-ével a Hadiakadémia újbóli hadrendbe állítására,⁷ június 15-ével pedig a vezérkar főnökének közvetlenül alárendelve az Országos Légvédelmi Parancsnokság létrehozására.⁸ Ezek a szervezeti változtatások az esetek többségében létszámemeléssel jártak együtt, s emiatt az első években a személyi állomány mennyiségi fejlesztése mindig meghaladta a hadrendben eredetileg meghatározott keretszámot. Mindez a honvédelmi minisztériumra is vonatkozott, amelynek szervezete ugyan a március 16-i hadrenddel nem változott, állománya azonban a február 1-i átszervezéssel megszabott létszámhoz képest 190 fővel növekedett és így összesen 2830 főt (ebből 1332 polgári alkalmazott) tett ki.⁹

A honvédelmi minisztérium részeként a Politikai Főcsoportfőnökség is szerepelt az új állománytáblán. Szervezetének változatlan fenntartása mellett azonban létszáma is egyelőre csak három fővel nőtt. Megmaradt a munkarend alapján kialakított belső csoportosítása is, mely szerint szervezeti felépítése az alábbiakban összegezhető.

A politikai főcsoportfőnök, Nógrádi Sándor altábornagy közvetlen alárendeltségébe a Titkárság, az Anyagi Osztály, a Központi Iroda és az Expedíciós Osztály tartozott. Az I. főcsoportfőnök-helyettes, Ilku Pál ezredes az Operatív Osztály, az Oktatási Osztály, az Ellenőrző Osztály, a Káder Osztály munkáját irányította. A II. főcsoportfőnök-helyettes, János Ferenc ezredes pedig az Agitációs és Propaganda Osztály, a Kultúr Osztály és a Sajtó Osztály előjárója volt. Bár a főcsoportfőnök közvetlen alárendeltségébe tartozott, de a számozási sorrend szerint az állománytábla végén szerepelt a Pártépítési Osztály, melynek továbbra is Deszkás János alezredes volt a vezetője.

A főcsoportfőnököket és helyetteseit is beleszámítva a Politikai Főcsoportfőnökség létszáma összesen 164 főt tett ki. Ez az állománytáblán szereplő keret azonban nem sokáig maradt érvényben, mert rövidesen, a minisztérium más

⁶ Uo.

⁷ HL HM 19 097/eln. HVK. 5a. 1949. A Hadiakadémia hadrendbe állítását azzal az indokkal időzítették erre az időpontra, hogy őszre, az oktatás megkezdéséig, tanári állományát megfelelő kiválogatással össze tudják gyűjteni és a hátralévő időben munkájukra felkészíthetessék. Így az akadémia fennállása mindössze 5 hónapot szünetelt. Az a terv ugyanis, hogy a magasabb szintű képzést kizárólag Szovjetunió akadémiaiban oldják meg, kivihetetlennek bizonyult, a Törzs- és Főtisztai Tanfolyam pedig erre alkalmatlan volt. Ezért került sor arra, hogy az akadémiát ismét fölállították, a Törzs- és Főtisztai Tanfolyam helyett pedig a Zászlóalj- és Századparancsnoki Tanfolyamot hozták létre.

⁸ HL HM 17 355/eln. HVK. 5a. 1949. Az OLP létrehozása előtt a Honvéd Vezérkar szervezetében Légoltalmi Alcsoportfőnökség szerepelt, amelyet az új szervezet hadrendbe állításával megszüntettek.

⁹ HL HM 8000/eln. HVK. 5a. 1949.

szerveikhez hasonlóan, itt is megkezdődött a módosítás. Eleinte csak a napi munka során felvetődött igényekhez igazodó helyesbítés folyt, de később már lényeges változtatásra is sor került. Jellemző a szervezési változások folyamatosságára, hogy a honvédelmi minisztérium újabb átszervezésére már elkészült az állománytábla és augusztus 1-re kitzűzött hatályba lépését be sem várva, három héttel előtte a Politikai Főcsoportfőnökségen hivatalosan is egy újabb osztályt hoztak létre. Ez a Sport Osztály volt, amely három alosztállyal, 29 fővel kezdte meg működését.¹⁰ Szervezete már a bevezetésre váró állománytábla szerint alakult, s ezért a minisztérium átszervezésekor nem változott. Hatáskörébe a versenysportot sorolták, míg a katonai tömegsport továbbra is a kiképzés része maradt. A Politikai Főcsoportfőnökség keretében történt létrehozását azzal indokolták, hogy a versenysportnak nagy tömegbefolyása van és ilyen értelemben, mint politikai tényezőnek, ide kell tartoznia. Ezzel a szervezeti lépéssel kezdődött meg tehát a polgári lakosságra is kiterjedő élsporttevékenység a Magyar Néphadseregben. Ezt követően egymás után jöttek létre honvéd sportegyesületek, szakosztályok, amelyeknek sikeres munkája a későbbiek folyamán nem kis mértékben öregbítette a hadsereg, de számos területen országunk sporthírnevét is.

A Politikai Főcsoportfőnökségnek a hadseregben betöltött szerepe, súlya azonban lényegesen nagyobb volt annál, mint ahogyan azt a február 1-én létrehozott, majd az új hadrend érvénybe lépésével március 16. után megnövelt szervezetéből következtetni lehet. Bár létrehozásakor már egyike volt a hadsereg legfontosabb vezető szerveinek, de ez önmagában még nem mutatja meg a teljes képet. Erre a kérdésre egyébként az a sajátos körülmény adhat megközelítően helyes választ, amelyet egyrészt a politikai tisztii intézmény bevezetésével, másrészt a hadsereg pártszervezeteinek irányításával kialakult hatáskör teremtett meg. Ha azt tekintjük tehát, hogy legfelső katonai vezető szerve volt a hivatásos állomány politikai szempontból legegységesebb, szilárdan elkötelezett részének, amelynek tagjai — a minisztérium néhány irányító szervét kivéve — az egész hadseregben a parancsnokokkal egyenlő (kivételes esetekben még nagyobb) jogokkal rendelkeztek, már teljesebb képet kapunk. Ehhez azután még hozzátartozott, hogy a hadsereg pártszervezeteinek munkáját is irányította, ami az adott körülmények között mindinkább utasításokban nyilvánult meg és ekkor már olyan politikai légkörben zajlott, amely nemcsak a párttagság, de a személyi állomány körében sem tűrt el semmiféle ellentétes nézetet. A szervezet ismertetése mellett tehát ennek a szélesebb értelemben vett hatáskörnek az érzékeltetése is szükséges ahhoz, hogy a Politikai Főcsoportfőnökségről, mint a hadseregben folyó politikai munka irányító szervéről megfelelő képet alkothassunk. Arra a kérdésre pedig, hogy a gyakorlati munkában hogyan nyilvánultak meg ennek az egész hadsereg életét formálni képes irányító tevékenységnek az előnyei, illetve hiányosságai, a szervezeti kérdések tárgyalása után próbálunk választ adni.

Ebben a szervezési időszakban a Politikai Főcsoportfőnökség állományának és feladatkörének megnövelésével együtt közvetlen alárendelt intézeteinek száma, azok egy részének állománya, valamint az egész hadsereg politikai apparátusának összlétszáma is növekedett. Ez a tendencia a hadsereg fejlesztése mellett mindenekelőtt a politikai munka súlyának, szerepének fokozottabb előtérbe helyezésével magyarázható. Ezt igazolja többek között a politikai tisztii appa-

¹⁰ HL HM 27 691/eln. 1949. Alosztályai: Katonai Sport Alosztály (haditorna, öttusa, vívás, céllövő, motoros, kerékpáros, evezős), Küzdő Sport Alosztály (ökölvívás, birkózás, atlétika, úszás, vízipóló, torna, téli sportok) Labdasport Alosztály (labdarúgás, kézilabda, röplabda és tenisz).

rátusnak a hadsereg átlagánál gyorsabb ütemű fejlesztése, valamint az alakulatok, intézetek, vezető szervek állománytábláján a politikai tiszt helyek növelése is. Mindez azután kiemelt feladattá tette a káderek újabb csoportjainak kiképzését, a növekvő létszámgondok enyhítését. Ilyen körülmények között magától értetődött, hogy a Politikai Főcsoportfőnökség közvetlen alárendelt intézetei közül funkciójánál fogva továbbra is a Petőfi Akadémia foglalta el a legfontosabb helyet. Ebből fakadt továbbá, hogy az Akadémia egyévesre tervezett — s végül kilenc hónap után befejeződött — alaptanfolyama mellett a különböző rövidített (hathónapos, háromhónapos, háromhetes, kéthetes, néhánynapos) tanfolyamait sorozatban szervezték és bocsátották végzett hallgatóit az apparátus rendelkezésére. Ezekre a rövidített tanfolyamokra elsősorban a polgári életből még mindig nagy számban behívottakat, illetve a Kossuth Akadémián, vagy a Törzs- és Főtiszti Tanfolyamon végzetteneket sorolták, de voltak közöttük a hadsereg személyi állománya köréből politikai téren arra megfelelő, kisebb beosztású katonák is. Rajtuk kívül az Akadémia hallgatói közé tartoztak még a sajátos rendeltetéssel életre hívott (kulturvezetői, politikai továbbképző, különleges stb.) tanfolyamok tagjai, akik itt készültek fel jövő feladataik ellátására.

A Petőfi Akadémia állandó állományának szervezete az 1948. október 1-vel történt létrehozása óta lényegében nem változott. Az 1949. március 16-án végrehajtott módosítás is csak távlataiban nézve kíván említést. Az újabb igényekhez igazodó változtatás eredményeként ugyanis a korábbi két függetlenített „politikai tanár” helyett az új állománytáblán már négy „vezető előadó tanár” és nyolc „előadó tanár” szerepelt függetlenített beosztásban, ami — a fejlődés tendenciáját figyelembe véve — a társadalomtudományi tanszékek kialakulásához vezető további lépésnek tekinthető. A társadalomtudományi tárgyakat oktató többi politikai tiszt továbbra is az akadémikus zászlóalj, vagy valamelyik tanfolyam szervezeti rendszerébe tartozott, s egyben ellátta az ottani beosztásával járó feladatokat is. A tanszékek létrehozását azonban a Petőfi Akadémia már nem érte meg. Az alaptanfolyam hallgatóinak felavatása után, tíz hónapos, eredményes tevékenységét befejezve, átadta helyét a minden vonatkozásban utódjának tekintett „Petőfi Politikai Tisztképző Intézet”-nek. A változtatást a Honvédelmi Miniszter Kollégiuma május 24-i ülésén azzal indokolták, hogy a Kossuth Akadémia megszüntetésével a fegyvernemi tisztképzés már nem akadémia keretében folyik, ezért a politikai tisztképzésnél sem kívánatos e megnevezés további fenntartása. Megjegyzésként azonban az is ide kívánkozik, hogy az időközben történt események egyébként is túlhaladták az e téren korábban kialakult elgondolásokat és az új név jobban is megfelelt tényleges tevékenységének.

A Petőfi Akadémia tehát — amelynek létrehozását elindító gondolat alig egy évvel azelőtt született meg — rövid fennállás után, az eredetileg tervezett feladatának jellegét tekintve beszüntette tevékenységét. A vele kapcsolatos elgondolások ugyanis még abban a kiegyensúlyozott politikai légkörben alakultak ki, amelyben a hadsereg szocialista átszervezése és fejlesztése az új társadalom felépítésére irányuló feladatok arányos részét képezte. Ilyen körülmények között az Akadémiát a marxizmus—leninizmus oktatásának, a hivatalos politikai munkások képzésének felső szintű honvédségi intézményévé kívánták tenni. Erre utal meghívott, külső előadóinak neves személyekből álló névsora, de az állományába vett, s ebben a feladatkörben nagy reményekre jogosító, fiatal tanári gárdája is. Az indulásnál tehát részben már megvoltak a feltételei annak, hogy az Akadémia az eléje támasztott követelményeknek ele-

get tudjon tenni. Időközben azonban változás történt. Mielőtt ugyanis ennek a fiatal intézménynek a tervezett arculata kialakulhatott volna, a közben végbement politikai események túlhaladták a létrehozásával kapcsolatos elgondolásokat és új helyzetet teremtettek a hadsereg politikai munkásainak képzése terén. A változás a párt új irányvonalának megfelelően a hadsereg megnövelt nagyságrendű és meggyorsított fejlesztése, valamint a politikai tisztíntézmény ezzel együtt történt bevezetése során következett be. Mindennek eredményeként a jóval nagyobb létszámigényeknek megfelelően a politikai tisztképzés tömeges jellege, a társparancsnoki rendszerből adódóan pedig katonaiszakmai oldala az addigiaknál lényegesen nagyobb súllyal került előtérbe. A változtatás igénye már 1949 elején felmerült, de annak végrehajtását csak az első alaptanfolyam hallgatóinak június 29-én történt avatása után tűzték napirendre. Ezzel egyidőben parancsnokát, dr. Felkai Dénes ezredest más beosztásba helyezték és utódjául — már az újjászerveződő intézmény élére — Otta István ezredest, a megszüntetett Kossuth Akadémia politikai tisztjét nevezték ki. Ugyancsak az új követelményekből fakadt, hogy valamennyi társadalomtudományi előadó számára az új oktatási év megkezdése előtt többhetes katonai kiképzést szerveztek, amellyel a felvetődött szakmai igények kielégítését kívánták elősegíteni. Végeredményben tehát a Petőfi Akadémia új iskolává történt átalakításával egyidőben a politikai tisztképzés is bizonyos mértékben változott, jobban előtérbe került annak tömeges és katonaiszakmai jellege.

Fejlesztésről számolhatunk be a Honvédség Háza szervezetével és feladatkörével kapcsolatban is. Az addigi 30 fős létszámához képest a március 16-án érvénybe lépett állománytáblán már 244 fő (146 polgári alkalmazott) szerepelt. Ez a nagyarányú növekedés részben abból fakadt, hogy korábbi szervezeti egységeinek (törzs, film- és fotócsoporth, dekorációs műhely, gazdasági hivatal) beosztási helyei szám szerint nőttek, de mindezen túl a könyvtár és a propagandacsoporth újonnan történt létrehozásával szervezete is bővült. A létszámemelkedésben azonban mindenekelőtt az új szervezési rendellel létrehozott Honvéd Központi Művészegyüttes játszott közre, amely a Honvédség Háza keretében alakult meg és már kezdettől fogva 152 beosztási hellyel (90 polgári alkalmazott) rendelkezett. Így tehát 1949. március 16-a egyben a Művészegyüttes születésének dátuma is. Természetesen figyelembe kell venni, hogy sajátos jellegű beosztási helyeinek feltöltése és az első fellépésre való felkészülés időt igényelt, de emiatt nem válhat kérdésessé létrehozásának hivatalos dátuma, amelyet egyébként az 1949. február 22-én kelt alapító okirat az alábbiakban határozott meg: „A kiadás alatt álló új szervezési rendelet szerint a Honvédség Háza keretében egy 150 főből álló művészcsoporth kerül felállításra.”¹¹ Az okmány határozati része pedig egyértelmű utasítást adott ennek végrehajtására és egyben a felállítandó művészegyüttes parancsnokává Kabán Béla századost jelölte ki. Azóta a Honvéd Központi Művészegyüttes nagy és sikerekben gazdag utat járt be. Kulturális életünkben betöltött szerepe messze túlnő a Magyar Néphadsereg keretein, országos méretekben is számottevő tényezővé vált, sőt tekintélyt vívott ki magának jó néhány külföldi országban is.

A Politikai Főcsoportfőnökség Sajtó Osztályának részeként működő Néphadsereg szerkesztőségénél más irányú kérdések vetődtek fel. A tavaszi átszervezés során nem volt sem szervezeti, sem létszámváltozás, s ez arra utal,

11 HL HM 414 028/Pol. Fcsf. 1949.

hogy ezen a téren a munka feltételei a további követelményeknek is megfeleltek. Ami pedig e hetenként megjelenő központi lap több mint negyedéves tevékenységéről összegyűlt tapasztalatokat illeti, megállapítható, hogy lényegében kielégítette azokat az igényeket, melyeket a Katonai Albizottságnak a megjelentetésre vonatkozó határozata¹² és a feladatát ismertető nevelői alcsoporthónöki körlevél¹³ foglalt magában. Helyesnek bizonyult, hogy a lap elsősorban az alegység szinten szolgálatot teljesítő állományhoz szólt, zömmel azok problémáival foglalkozott, s jól segítette a kiképzési és a fegyelem megszilárdítására irányuló feladatok végrehajtását. Politikai arculata, hangvétele is kiforrott és a hadsereg funkciójából adódóan természetesnek kell tekinteni, hogy a közvélemény formálása terén a párt új irányvonalának leghatározottabb szószólójává vált. Ennek ellenére a Honvédelmi Miniszter Kollégiuma a lap tevékenységének éppen ezt az oldalát bírálta és a március 8-i ülésén olyan határozatot hozott, hogy a „Néphadsereget meg kell javítani és éles politikai beállítottságú lappá kell fejleszteni”. Ennek eredményeként azután egyre jobban politikai jellege került előtérbe és hangvétele is keményebb lett. Ebbe az irányba tolódott az alegységek szintjén kiépített tudósítói hálózat tevékenysége is. Túlzott szabályozottságával, a kötelezően előírt feladatok végrehajtásával mind inkább a helyi állomány körében dolgozó politikai apparátus részét alkotta. A tudósítók heti jelentéseinek rendszere pedig — a szerkesztőség tájékoztatásán túl — a politikai munka központi ellenőrzésének egyik kiegészítő formájává vált.¹⁴

Ezek a szervek, intézetek alkották akkor a Politikai Főcsoportfőnökség közvetlen alárendeltjeinek körét. S bár közülük a régebbiek szervezete és vele együtt tevékenysége is még a kiformalódás bélyegeit viselte, de sajátos arculatuk kirajzolódott már és viszonylag rövid idő alatt be tudtak illeszkedni a hadseregben folyó politikai munka rendszerébe. Ez a kérdés mindenekelőtt azért merül föl, mert ilyen szervei a hadseregnek — beleértve a Politikai Főcsoportfőnökséget is — korábban nem voltak és néhány hónapos fennállásuk, tevékenységük után a személyi állomány nagyobb részénél még újdonságként hatottak. Ugyancsak itt kell megemlíteni a Honvéd Sajtó és Lapkiadó Vállalatot is, amely ekkor jött létre, de egyelőre nem tartozott a Politikai Főcsoportfőnökség alárendeltjei közé. Tevékenységének első időszakában önálló vállalatként működött, s mint a hadsereg valamennyi nyomdai termékének kiadója, a honvédelmi miniszter felügyelete alá került, aki ezt a jogát egy háromtagú bizottság közreműködésével gyakorolta, közöttük a Politikai Főcsoportfőnökség Sajtó Osztályának vezetőjével.¹⁵

A Politikai Főcsoportfőnökség irányító tevékenységében a legnagyobb figyelmet azonban — közvetlenül alárendelt intézeteit is beleértve — az egész hadseregre kiterjedő politikai apparátusra fordították. A feladatok jellegét figyelembe véve ez természetes is volt, különösen olyan körülmények között, amikor a hadsereg előtt álló célkitűzések eredményes megvalósítását döntő mértékben a politikai munka függvényének tekintették. Emellett szem előtt kellett tartani a politikai tiszték munkájában jelentkező kezdeti hiányosságokat és nem kis mértékben azt, hogy — csapatok újrendszerű szervezésével együtt — az 1949. március 16-án érvénybe lépő hadrenddel kezdődött meg az apparátus meg-

¹² HL HM 1950/1007. doboz 544. lap.

¹³ HL Kossuth Akadémia 20. doboz 10 879. irat.

¹⁴ HL HM 414 241/3lt. 1949.

¹⁵ HL HM 13 535/eln. 1949.

felelő szervezeti kiépítése is. Ezt megelőzően ugyanis a politikai tiszti apparátus még nem a tervbe vett saját szervezeti rendszere szerint, hanem az adott állománytáblák nevelőtiszti helyeire épülve kezdte meg tevékenységét. A politikai tiszti intézmény február 18-án történt bevezetése után tehát nemcsak az új követelmények gyakorlati alkalmazásában, valamint a személyi beosztások átrendezésében, hanem szervezeti téren is volt átmeneti időszak. Erre utal továbbá, hogy a március 16-i új hadrend sem mutat még e téren lényeges változást, bár jól érzékelteti a fejlesztés távlatait, főleg a csapatoknál.

Az új állománytáblákról egyébként első látásra szembetűnik, hogy a politikai apparátus egyes szervezeti elemeinek, illetve beosztási helyeinek megnevezése még nem volt egységes. Ez a tény nemcsak a szükséges fogalmak általánosságá valószínű hiányára, hanem néhány kérdésben szervezeti bizonytalanságra is utal. Ilyen tapasztalatok szűrhetők le a fejlesztési modell szerepét betöltő újonnan létrehozott hadosztályok állománytábláján is. A példát mindjárt a legmagasabb beosztások szolgáltatják. Mindkét hadosztálynál ugyanis a politikai munka irányítói — bár új megnevezéssel, de a korábbi szervezési gyakorlatnak megfelelően — politikai osztályvezetőnek vannak feltüntetve, holott már, mint társparancsnokok, hadosztály politikai tiszti jogokat gyakoroltak. A továbbiakban azután az osztályokon még három tisztt, két tiszthelyettes (politikai állományú) szerepelt az állománytáblán és a lövész hadosztálynál két polgári alkalmazott könyvtáros is. Külön kell megemlíteni a hadosztálytörzsekhez szervezett tiszti rendfokozatú függetlenített párttitkári helyeket, mivel azok betöltése ekkor még nem a hivatásos politikai munkások létszámát terhelte. A legnagyobb változás azonban az ezredtörzseknel volt. A korábbi egy fős politikai munkás létszámot az új állománytáblán két beosztott tiszttel, egy tiszthelyetttel és egy-két odavezényelt sorkatonával megnövelték. Annak érdekében pedig, hogy az így kialakult csoportot valamilyen szervezeti egységként kezelhessék, itt is politikai osztálynak nevezték el, s vezetőjüket hol ezred politikai tiszttel, hol politikai osztályvezetőnek jelölték meg. Az osztály és alosztály szinteken ugyanakkor továbbra is megmaradt az egy fő politikai munkás, azzal az eltéréssel, hogy a politikai vezetők helyett a kötelekben levő századoknál is zömmel politikai tisztek szerepeltek az állománytáblán.

Az itt felvázolt és több vonatkozásban még kiforrotlan szervezet az 1949. márciusi helyzetet tükrözi. A későbbiek folyamán éppen e területen felmerült problémák miatt a Politikai Főcsoportfőnökség nagyobb gondot fordított a szervezeti, hatásköri kérdések tisztázására, főleg azok kedvezőtlen következményeinek elhárítására. Ennek eredményeként a gyakorlatban később kialakult kép jobban tükrözi a politikai tiszti intézmény létrehozásáról szóló okmány szervezeti irányelveit. Az időközben történt korrekciók nem okoztak nehézségeket, mert a Politikai Főcsoportfőnökség álláspontját senki sem vitatta. A felvetődött problémák ugyanakkor jobban ráterelték a figyelmet a politikai munka további szervezeti feladataira. Ezek közül pedig az egyik legfontosabb a szakasz-, raj- és (a határőrségnél az) őrsmegbízottak rendszerének kiépítése volt. Mindezt azzal a céllal hozták létre, hogy a kissegységeknek is legyen hivatalosan kinevezett és felelős politikai munkása.¹⁶ A szakasz-, raj-, illetve őrsmegbízottakat a rendelet szerint ugyanis kettővel magasabb beosztású politikai tiszttel nevezte ki (tehát nem tévesztendő össze a pártbizalmiakkal) és a maguk szintjén végezték feladataikat, természetesen nem függetlenül, hanem mint beosztott sorállományú katonák. Szervezetük kialakítása után

16 HL HM 10 794/eln. Pol. Fesf. 1949. (Kossuth Akadémia 24 doboz, 1018. irat).

már ők vezették a szakaszoknál tartott politikai szemináriumokat, illetve előtte a rajok kollektív konzultációját. Munkájuk segítésére a Politikai Főcsoportfőnökség „A rajmegbízott” címmel hetenként útmutatót adott ki, amelyben részletesen meghatározta a következő hét oktatási, agitációs, kulturális és egyéb politikai feladatait. Azok végrehajtásának irányítását és ellenőrzését pedig a rendelet a század politikai vezető, illetve a zászlóalj politikai tiszt kötelességévé tette.

A szervezeti kérdések elrendezése mellett a Politikai Főcsoportfőnökség számára további gondot jelentett a csapatoknál rendszeresített helyek feltöltése. A politikai munkások beosztási helyeinek száma ugyanis az új hadrendben szereplő hadosztályok, önálló ezredek, zászlóalj felállításakor a csapatok előző nagyságrendjéhez és szervezetéhez képest megtöbbszöröződött. Bár a káderek képzésénél igyekeztek lépést tartani a növekvő szükséglettel, ennek ellenére a hivatásos politikai munkások tényleges létszáma még éveken át csak kisebb-nagyobb elmaradással tudta követni a mindenkori igényeket. Emiatt azután a szükségmegoldás az alakulatoknál is elkerülhetetlenné vált. Mindezt figyelembe véve a Politikai Főcsoportfőnökség már 1949 áprilisában elrendelte, hogy „... ahol a rendszeresített pol. ti.-i, ill. pol. vezetői hely betöltve nincsen... ideiglenes pol. megbízottat kell kijelölni. Az ideiglenes politikai megbízottak feladata: eredeti beosztásuk kötelemeinek ellátása mellett kizárólag a pol. foglalkozások vezetése, a propaganda, agitáció, kultúr- és sportmunka szervezése, az alárendelt pol. ti.-ek, pol. vezetők és pol. megbízottak (szakasz, raj, őrsmegbízottak) irányítása.”¹⁷ A meglévő beosztási helyeket azonban még így sem sikerült mindenütt betölteni. Ezért az egy hónappal később kelt rendelet már lehetővé teszi, hogy „... tiszt hiányában a szd. pol. vez.-i hely betöltését arra alkalmas bajtársak — rendfokozatra való tekintet nélkül — is elláthatják. Tehát honvédeket is javaslatba lehet hozni, illetve ki lehet jelölni.”¹⁸ A feladatot végül is úgy oldották meg, hogy a hivatásos politikai munkásokat magasabb beosztásokba helyezték, század politikai vezetőnek pedig jelentős arányban soraközlőket jelöltek ki és tisztési rendfokozattal látták el őket.

A politikai apparátus szervezeti kérdései természetesen másként vetődtek föl az egyes katonai intézeteknél, vezető és kiszolgáló szerveknél. Részletes ismertetésükre itt nincs lehetőség és általánosítható képet is nehéz kialakítani erről a területről. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy hozzávetőlegesen kétharmaduknál volt rendszeresített politikai tiszt hely, de nem minden esetben a jelentősebbeknél és káderhiány miatt a meglévőket sem tudták sok helyen feltölteni. A problémát a Politikai Főcsoportfőnökség oly módon kívánta megoldani, hogy néhány politikai tiszt tevékenységi körét más intézetre is kiterjesztette, illetve ahol ez nem volt lehetséges, ott eredeti beosztásuk meghagyásával hivatásos katona párttagokat bízott meg a politikai feladatok ellátásával. A megbízottak természetesen nem rendelkeztek társparancsnoki jogkörrel, s az akkori körülményekre jellemző, hogy ott sem mindenütt, ahol kinevezett politikai tiszt végezte ezt a munkát. Hasonló problémák merültek föl az intézetek és egyéb szervek nagyobb részét irányító kerületi parancsnokságok politikai tisztjeinél is. Az állománytáblán itt szintén osztályvezetőként szerepeltek és

17 HL HM 12 903/eln. Pol. Fesf. 1949. (Kossuth Akadémia 25. doboz 1241. irat).

18 HL HM 16 331/elz. Pol. Fesf. 1949. (Kossuth Akadémia 26. doboz 1652. irat). A század (üteg) politikai vezetői helyek sorállományúakkal történt betöltése nem okozott hátrányt, vagy visszaesést a politikai munkában. Általában érettségizett, de legalábbis jó általános műveltséggel rendelkező és bevonulásuk előtt az ifjúsági szervezetek munkájában tapasztalatokat szerzett, a politikai kérdésekben járatos fiatalok közül válogatták ki őket. Az egykori századparancsnokok egyöntetű véleménye az, hogy ezek a fiatalok jól megállták a helyüket, sőt előjáróiknak is sokat segítettek és munkájuk alapján megbízásukat ebben a beosztásban nem érezték szükségmegoldásnak.

hosszabb ideig jogkörük is bizonytalan volt. Később a budapesti kerületnél parancsnokhelyettesi, a pécsi, a szegedi és a debreceni kerületnél pedig társparancsnoki jogokat gyakoroltak.

Külön kell megemlíteni a Kossuth Akadémiát, amely alig másfél éves fennállása után már feloszlására készülődött. Bár tevékenysége rövid ideig tartott — hiszen a háromévesre tervezett tisztképzés első alaptanfolyamát sem vihette végig — mégis, a hivatásos állomány új alapokra helyezett kialakításának kezdetén betöltött szerepével egyik jelentős részét alkotja néphadseregünk történetének. Politikai Osztályát már május 19-én megszüntették és apparátusának még fennmaradó része sem tekinthető a továbbiakban mérvadónak. Ezért csak tájékoztatásként említjük, hogy „Dózsa” ezredének (3 zlj. — 12 szd.) 30 fő, „Gábor Áron” ezredének (3 zlj. — 10 szd.) 31 fő és „Rákóczi” ezredének (2 zlj. — 5 szd.) 6 fő hivatásos politikai munkása volt. Ide kívánczok továbbá az a megjegyzés is, hogy az Akadémia politikai tisztjének jogköre sem volt kezdetben minden téren tisztázott. A politikai főcsoportfőnök közbelépése kellett hozzá, hogy ezt követően teljes jogú társparancsnokként tevékenykedjen.

A fent leírtak tehát azt mutatják, hogy a politikai tiszti intézmény 1948. február 18-án történt rendszeresítését követően apparátusának szervezeti kiépítése — leszámítva természetesen azokat a feladatokat, amelyek már ekkor a fejlesztés kategóriájába sorolhatók — nem problémák nélkül zajlott le és viszonylag hosszú időt vett igénybe. Az események ilyen alakulása többek között azzal is magyarázható, hogy a politikai tiszti intézmény bevezetésének az előzőekben ismertetett módja már eleve teret engedett bizonyos késlekedésnek és bizonytalanságnak. Mindennek figyelembevételével azonban mégis arra a megállapításra kell jutnunk, hogy a felmerült problémák nagyobb része azért következhetett be, mert a hadsereg legfelső politikai irányítása, mindenekelőtt a vezetés gyakorlati teendőit ellátó Politikai Főcsoportfőnökség nem kellett föl ennek a fontos feladatnak a lebonyolítására. Az utólagos korrekciók és tanulságok arra engednek következtetni, hogy az új hadrendi táblák elkészítésekor ennek az addig ismeretlen állománykategóriának a hadsereg szervezetébe való beillesztéséhez a vezérkar illetékes szakemberei számára nem adták meg a szükséges segítséget. A politikai tiszti intézmény rendszeresítésére intézkedő miniszteri rendelet szervezéssel foglalkozó része — mivel csak irányelveket tartalmazott — ezt a segítséget nem helyettesíthette, részkérdésekre nem adhatott útmutatást. A mulasztásokból, a tisztázatlan kérdésekből fakadó problémák azután nem kis mértékben az új követelményekhez szabott feladatok ellátásában még egyébként is járatlan politikai tisztek vállaira neheztedek és tovább növelték gondjaikat.

Ilyen körülmények között tehát sok múlott azon, hogy az egyes vezető szerveknél, alakulatoknál, intézeteknél szolgálatot teljesítő politikai tisztek a beosztási helyük megnevezésétől függetlenül milyen minőségben és határozottsággal léptek föl, illetve hogyan tudták ellátni feladataikat. Mindez egyben azt a kérdést is felveti, hogy miként ítéljük meg ennek az időszaknak a politikai tiszti állományát, mennyiben felelt meg azoknak a követelményeknek, melyeket a politikai munka új rendszere és az erre történő átállás támasztott tagjaival szemben. A válaszadás nem egyszerű feladat, mert ezen a területen is a kialakulás folyamata zajlott és az állandó változás miatt — ami főleg a létszám növekedéséből fakadt — csak hozzávetőleges képet alkothatunk. Azt

azonban meg tudjuk állapítani, hogy ez az állomány — tagjainak korábbi foglalkozásából, eltérő politikai, elméleti felkészültségéből, mozgalmi tapasztalataiból adódóan — az azonos beosztási szinteken sem vált még munkáját tekintve teljesen egységessé. Ekkor még több vonatkozásban érezhető volt az a különbség, amely a korábbi nevelőtisztek, a munkásmozgalomból jött tapasztalt káderek, valamint a hivatásszerű politikai munkával éppen ismerkedő újonnan avatott tisztek között mutatkozott meg. A közöttük levő mennyiségi arány sem volt állandó. Bár a tapasztalt politikai munkások bevonultatása egyelőre folytatódott, de a létszám állandó növelésével ez az arány egyre inkább a még kezdőnek számító fiatalok javára tolódott el. Összességében azonban a kiforratlanság, az új és megnövelt feladatok oldaláról megmutatkozó hiányosságok ellenére is kedvező volt a kép.

A legfelső vezetés elképzeléseinek megfelelően a politikai tiszti apparátus szerepe, tekintélye a hadseregben gyors ütemben növekedett. Ebben nem kis mértékben természetesen a politikai tisztek magatartása, tevékenysége játszott közre, de egyben azt is határozottan le kell szögezni, hogy ebben a folyamatban mégis az egész országra kiterjedő és egyre erőteljesebben érvényesülő hivatalos politika játszotta a meghatározó szerepet. Mindezzel összefüggésben kell megemlíteni, hogy ennek a tekintélynek a további erősítése érdekében a politikai tiszti apparátus tagjait az intézmény bevezetése után rövidesen megkülönböztető jelzéssel látták el. 1949. április 24-i dátummal jelent meg az erre vonatkozó intézkedés, amely ennek a megkülönböztető jelzésnek a viselését azonnali hatállyal elrendelte.¹⁹ Az ország lakosságát pedig a május 1-én megtartott katonai díszszemlén minderről szemléletesen is tájékoztatták.²⁰

A politikai tiszti apparátus és ezzel együtt természetesen a politikai munka helyének, szerepének megnövelése a hadsereg szocialista átszervezésének és fejlesztésének akkori időszakában szükségszerű volt. A hatalom jellegéhez és a követelményekhez igazodó hadsereg kialakításához ugyanis csak a személyi állomány szocialista eszmei alapon álló politikai egységének megteremtésén keresztül vezethetett az út. Ennek megvalósítása ugyanakkor sokoldalú, bonyolult feladatként jelentkezett. A szocializmus egyre növekvő társadalmi bázisának pozitív hatása mellett arra is tekintettel kellett lenni, hogy a szélsőségesen reakciós régi rend letűnése óta alig néhány év telt el, s ugyanakkor a katonatömegekkel szemben nem csupán az egyszerű politikai állásfoglalás, hanem az épülő új rend érdekében megnyilvánuló aktív, cselekvő magatartás, sőt a legmesszebbmenő áldozatkészség kialakítása volt az alapvető követelmény. E tudatformáló tevékenység mellett további lényeges feladatként jelentkezett a hadseregfejlesztés feszített ütemének és megnövelt követelményeinek teljesítésére irányuló politikai munka mindennapi teendőinek ellátása. E téren olyan igények is jelentkeztek már, amelyek túlnőttek az eddigi hagyományos formákon és kereteken. Mindezek mellett azonban azt is meg kell említeni, hogy ezeknek a feladatoknak a végrehajtásával együtt — bár még csak kezdeti formában, de — negatív szemléletbeli tendenciák is megmutatkoztak. A politikai munka fontosságát hangsúlyozó objektív igényeket ugyanis

¹⁹ HL HM 15 871/el. 1949.

²⁰ A megkülönböztető jelzésnek két fokozata volt (politikai tiszti és politikai vezetői), amelyeket kezdetben nem a később ismertté vált gyakorlat szerint alkalmazták. Az első hónapokban azt az elvet követték, hogy a beosztás szintjétől függetlenül az önálló munkakörben dolgozók politikai tiszti, a beosztottak pedig politikai vezetői jelzést viseltek. Ezért történnhetett meg az az ellentmondásos eset, hogy amikor egy jól dolgozó zászlóalj politikai tisztjét a Főcsoportfőnökségre helyezték beosztottnak, az új, magasabb beosztása ellenére az alacsonyabb szintű jelzésre lett volna jogosult. Ez a példa azután egy újabb rendelkezéshez vezetett, amely előírta, hogy aki már egyszer politika tiszti jelzést viselt, attól csak fegyelmi úton lehet elvenni azt. Ezt követően pedig egyazon beosztásban már mindkét jelzést viseltek, ami újabb problémákat szült. Ezek megszüntetésére azonban csak később került sor. (HL HM 26 494 eln. 1949.)

bizonyos szubjektív indíttatású és a későbbiek során nem kevés problémát okozó nézetek kísérték. Ezeket a legmagasabb szinten is egyre gyakrabban jelentkező nézeteket úgy lehetne röviden jellemezni, hogy a hadseregben elért eredményeket, illetve a kitűzött célok megvalósítását — és természetesen a közben felmerült hibákat, a feladatok teljesítésében megmutatkozó elmara-
dást, a gondok elhatalmasodását — szinte kizárólag a politikai munka függvényének tekintették, vagy más megfogalmazással élve a politikai munka mindehatóságát hirdették.²¹ Az ezzel összefüggő problémák azonban ekkor még elenyészőek voltak és csak a később kikristályosodó tanulságok alapján lehet visszakövetkeztetni azokat. Így azután a politikai munka fontosságának és vele együtt az apparátus szerepének és nem kevésbé létszámának növelése lényegében megfelelő mederben folyhatott. Mindennek eredményeként 1949 nyárára vonatkoztatva már megállapíthatjuk — ami a későbbi években még inkább helytálló volt —, hogy a társadalom valamennyi területét figyelembe véve a párt országos apparátusa után a hadsereg rendelkezett a hivatásos politikai munkások legjobban felkészült, leghatékonyabb és létszámában is legtekintélyesebb káderállományával.

Эрнэ Ханч

СТРОИТЕЛЬСТВО АППАРАТА ПОЛИТОФИЦЕРОВ В ВЕНГЕРСКОЙ НАРОДНОЙ АРМИИ

Резюме

В статье рассматриваются организационные вопросы, возникшие за первые полгода после введения в Венгерской Народной армии с 18 февраля 1949 года института политруков. В вводной части статьи излагаются предпосылки, которые привели к созданию нового института и его организационного строения. Автор подчеркивает, что становление политической работы и её руководства в армии на новые основы произошло не просто в административном порядке, а в течение многомесячного переходного периода, в ходе которого необходимо было решить целый ряд непредвиденных вопросов, более того, пришлось также корректировать часть первоначальных замыслов.

После этого автор показывает организацию Венгерской Народной армии того времени. После этого автор показывает организацию Венгерской Народной армии. После этого и то, каким образом встраивался аппарат офицеров-политруков в эту штатную организацию. Отдельно занимается статья высшим политическим руководством, Главным Политическим Управлением ВНА и подчиненными ему институтами, содействующими его деятельности. Автор показывает организационную неопределенность, проявившуюся в первые дни, а затем первоначальный процесс упорядочения. Наряду со всем этим он занимается вопросами подготовки политических офицеров, проблемами обеспечения кадров для всей организации, указывает на временный компромисс в ряде нерешенных вопросов. Между тем он делает замечания относительно того, как был принят институт офицеров-политруков, дает оценку первоначальной деятельности членов аппарата и вообще всей политической работы на новой основе.

²¹ A nagyarányú és gyors ütemű fejlesztésből fakadó feladatok nem mindjárt éreztették súlyukat, de a következő években már — elsősorban a fejlesztés hiányos feltételei miatt — mind jobban próbára tették a személyi állomány áldozatkészségét és természetesen a végrehajtásra mozgósító politikai munka teljesítőképességét is. Ennek további fokozása érdekében mind inkább előtérbe került a politikai munka mindehatóságáról és az objektív indokok tagadásáról vallott szemlélet, sőt a nehézségek növekedésével ezek tudatossá tételeát a vezető szervek egyre jobban szorgalmazták. Ez a szemlélet arra a gondolatsorra épült, mely szerint a legfőbb tényező szerepét mindenütt az emberek töltik be, s azok cselekedeteit, magatartását pedig hatékony ráhatással — vagyis az erre hivatott politikai nevelő munkával — mindig az igényeknek megfelelően kell alakítani és irányítani. Ebben az értelemben tehát mindent a politikai munka függvényének kell tekinteni. Az pedig már magától értetődött, hogy mindennek személyi következményei végső soron a politikai tiszteknél csapódtak le. Ez a szemlélet kezdetben számos félreértést, a társparancsnoki rendszerben hatásköri bonyodalmat, majd a felelősség aránytalan megosztását idézte elő, a későbbiekben pedig — mivel a nehézségek közepette hibát találni mindig és mindenütt lehetett — a következmények elvezettek odáig, hogy a politikai tisztekre felülről nehezedő nyomás és elmarasztalás a hadseregben általános gyakorlattá vált.

Ernő Háncs

DER AUSBAU DES APPARATS DER POLITOFFIZIERE
IN DER UNGARISCHEN VOLKSARMEE

Resümee

Die Studie beschäftigt sich mit den organisatorischen Fragen, die im ersten halben Jahr nach der Einführung des Systems der Politoffiziere am 18.-ten Februar 1949 in die Ungarische Volksarmee, sich aufgeworfen haben.

Der einleitende Teil der Arbeit umfasst die Vorausgegangenen, die zur Herstellung dieser neuen Institution und ihrer Organisation geführt haben. Der Verfasser möchte betonen, daß die Stellung der Leitung und Durchführung der politischen Arbeit in der Armee auf eine völlig neue Grundlage wurde nicht einfach im Verordnungswege durchgeführt sondern in einer Übergangsperiode von mehreren Monaten, während welcher zahlreiche Fragen, die nicht vorauszusehen gewesen waren gelöst sogar ein Teil der Anfangsvorstellungen korrigiert werden mußten.

Im folgenden legt der Verfasser die damalige Organisation der Ungarischen Volksarmee dar, und erörtert wie sich der Apparat der Politoffizieren in diese Organisation eingebaut hat. Er beschäftigt sich separiert mit der höchsten politischen Führung, der Politischen Hauptgruppenleitung und mit ihrer ihr unmittelbar untergeordneten Institutionen, die ihre Tätigkeit förderten. Er schildert die bei den Truppen in den ersten Tagen angetretenen organisatorischen Unsicherheit und dann den Prozeß der Herstellung der Ordnung. Überdies beschäftigt sich der Verfasser mit der Bildung der Politoffizieren, mit den Problemen der Versorgung der Organisation mit Personalbestand und mit der vorläufigen Überbrückung der ungelösten Fragen. Inzwischen fügt er wertende Bemerkungen an die Aufnahme der Institution der Politoffizieren, an die Anfangstätigkeit der Mitglieder ihres Apparates und im allgemeinen an die politische Arbeit von neuem System herbei.